

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA 2 (P2)

HUKURI 2011

TIMARAKA: 70

NKARHI: tiawara ti2

Papila leri ri na 16 wa tipheji.

SWITSUNDZUXO

1. Hlaya swiletelo leswi nga eka pheji leyi u nga si sungula ku hlamula swivutiso.
2. U nga sunguli hi ku hlaya swivutiso leswi nga endzeni ka phepha ra swivutiso. Sungula u xiya tafula ra nongonoko wa vundzeni leri nga eka pheji leyi landzelaka kutani u fungha tinomboro ta swivutiso swa tibuku leti u dyondzeke tona lembe leri. Endzhaku ko endla tano, hlaya swivutiso swoleswo kutani u hlawula leswi u lavaka ku hlamula swona.
3. Papila leri ri na MUNE wa SWIYENGE:

XIYENGE XA A: Novhele	(35)
XIYENGE XA B: Ntlangu	(35)
XIYENGE XA C: Swirungulwana/Swihungwana	(35)
XIYENGE XA D: Vutlhokovetseri	(35)
4. Landzelela swiletelo leswi nga eku sunguleni ka xiyenge xin'wana na xin'wana hi vukheta.
5. Hlamula SWIVUTISO SWIMBIRHI NTSENA, hileswaku Xivutiso XIN'WE eka xiyenge XIN'WANA NA XIN'WANA XA LESWIMBIRHI u swi hlawuleke.

XIYENGE XA A: Novhele
Hlamula xivutiso XIN'WE xa novhele leyi u yi dyondzeke.

XIYENGE XA B: Ntlangu
Hlamula xivutiso XIN'WE xa ntlangu lowu u wu dyondzeke.

XIYENGE XA C: Swirungulwana/Swihungwana
Hlamula xivutiso XIN'WE xa xirungulwana lexi u xi dyondzeke.

XIYENGE XA D: Vutlhokovetseri
Hlamula swivutiso SWIMBIRHI ntsena

Tirhisa tafula ra nongonoko wo tikamba ku vona loko u hlawurile swivutiso hi mfanelo.
6. Nombora swivutiso swa wena tanihilaha swi nomboriweke hakona eka phepha ra swivutiso.
7. Sungula swivutiso swa xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.
8. Tsala hi vurhon'wana (swi saseka no vonaka) u ri karhi u landzelela milawu ya mapeletelo, mahikahatelo na mavumbelo ya swivulwa.
9. Nkarhi lowu pimanyetiweke: Tirhisa timinete ta kwalomu ka 60 eka xiyenge xin'wana na xin'wana.

TAFULA RA NONGONOKO WA VUNDZENI

XIYENGE XA A: NOVHELE			
HLAMULA XIVUTISO XIN'WE EKA SWIVUTISO LESWIMBIRHI			
NOMBORO YA XIVUTISO	XIVUTISO	TIMARAKA	NOMBORO YA PHEJI
1. <i>Ndzi ngo tinciki</i> – FA Thuketana	Xivutiso xa xitsalwana	35	5
KUMBE			
2. <i>Ndzi ngo tinciki</i> – FA Thuketana	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35	5
XIYENGE XA B: NTLANGU			
HLAMULA XIVUTISO XIN'WE EKA SWIVUTISO LESWIMBIRHI			
3. <i>Byokota Madlayisana</i> – MM Marhanele	Xivutiso xa xitsalwana	35	7
KUMBE			
4. <i>Byokota Madlayisana</i> – MM Marhanele	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35	7
XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA			
HLAMULA XIVUTISO XIN'WE EKA SWIVUTISO LESWIMBIRHI			
5. <i>Hambikona!</i> – SJ Malungana	Xivutiso xa xitsalwana	35	9
KUMBE			
6. <i>Ndzi na timfanelo</i> – SJ Malungana	Swivutiso swa xikambelantwisiso	35	9
XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI			
HLAMULA SWIVUTISO SWIMBIRHI NTSENA EKA SWITLHOKOVETSELO LESWI NGA LAHA HANSI			
7. <i>Xona hi xihhi?</i> – KJ Ngobeni	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	12
KUMBE/NA			
8. <i>Phofula namuntlha</i> – HP Siwela.	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	13
KUMBE/NA			
9. <i>Rifu</i> – MD Ndobe	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	14
KUMBE/NA			
10. <i>Masasana</i> – TA Ngope	Swivutiso swa xikambelantwisiso	17½	16

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA LOKO U HLAURILE SWIVUTISO HI MFANELO:

Tatisa mavangwa lama pfulekeke hi ku tirhisa mfungo wa nghwaju ku kombisa leswaku u hlawurile nhlayo leyi lavekaka ya swivutiso.

NONGONOKO WO TIKAMBA			
XIYENGE	NOMBORO YA XIVUTISO	NOMBORO YA SWIVUTISO LESWI FANELEKE KU HLAMURIWA	MFUNGHO WA NGHWAJU (✓)
A: NOVHELE (Xitsalwana kumbe xikambelantwisiso)	1–2	1	
KUMBE			
B: NTLANGU (Xitsalwana kumbe Swivutiso swa xikambelantwisiso)	3–4	1	
KUMBE			
C: SWIRUNGULWANA/ SWIHUNGWANA (Xitsalwana kumbe Swivutiso swa xikambelantwisiso)	5–6	1	
KUMBE			
D: VUTLHOKOVETSERI	7–10	2	
LEMUKA: Tiyisisa leswaku u hlamurile swivutiso eka swiyenge SWIMBIRHI ntsena.			

XIYENGE XA A: NOVHELE**NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana****SWILETELO:**

U languteriwa ku hlamula xivutiso XIN'WE ntsena xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 1: XITSALWANA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona hikwalomu ka 250–300 wa marito.

'Ku na twa vito ra Lefty, nkulunkumba Ntekele o namba o kengerere! Xikandza xa yena xi hundzuka hi xinkadyana xi ku kwaratsatsaa, ongeti u lo biwa hi gwitsi hi ku chava.'

Hlamusela leswi nga endla nkulunkumba Ntekele a nga ha tiphini loko a ta va a twile hi ta vito ra Lefty.

[35]**KUMBE****XIVUTISO XA 2: XIKAMBELANTWISISO**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga hansi ka wona.

'Hi ku hlamala mavenganelo ya vatswari lava va vona, varhandzani lava, va lavisise mhaka ya kona, kutani va kuma leswaku rivengo ra mindyangu lemimbirhi a ri ri ra khale, a ri tumbuluke eka vakokwana–xinguwe va vona, Xoxololo kokwa wa Ntekele na Mafela-nkatini kokwa wa Dodovha.'

- 2.1   Boxa mavito ya varhandzani lava ku vulavuriwaka hi vona. (2)
- 2.2   Nyika swilo SWIMBIRHI leswi a swi endla leswaku mindyangu ya varhandzani lava yi vengana. (4)
- 2.3   Xana Ntekele a tirha ntirho muni? (2)
- 2.4   Xana a swi fanerile leswaku ku vengana ka mindyangu lemimbirhi swi nghenelela eka varhandzani lava ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 2.5   Hlamusela vumunhu bya Xoxololo. (2)
- 2.6   Eka swivulwa leswi landzelaka hlamula u ku **Hi swona** kumbe **A hi swona** u tlhela u seketela nhlamulo ya wena.
- 2.6.1   Ntekele a ri na mune wa vana. (2)
- 2.6.2   Lefty a ku ri yena a kunguhata vukhamba bya ku ya thangula eka ntlawa wa vona. (2)

- 2.7 Xana ntlawa wa va Lefty a wu vuriwa yini? (1)
- 2.8 Hi rihhi purasi leri swirho swa ntlawa lowu boxiweke eka 2.7 swi nga xavisiwa eka rona endzhaku ko khomiwa? (1)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

'Vana va ndhawu leyi va borile. A va na xichavo, va yiva, va dakwa, va endla mihlolo leyi hinkwayo. Ku ya nkulunkumba Ntekele emahlweni hi dyondzo ya yena.'

- 2.9 Hlamula swivutiso leswi landzelaka hi mayelana na ntshaho lowu nga laha henhla.
- 2.9.1 Xana xivulavuri lexi a xi vulavula xi ri kwihi naswona hi siku rihhi? (2)
- 2.9.2 Boxa mavito ya vamanana VAMBIRHI lava nga hleva hi dyondzo leyi tshahiweke laha henhla (2)
- 2.10 Xana marito lama nga laha henhla ma fanerile kumbe a ma fanelangi ku vuriwa ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 2.11 I yini lexi nga kavanyeta dyondzo ya Nkulukumba Ntekele? (2)
- 2.12 Boxa swilo SWINHARHU leswi Ntekele a dyondziseke hi swona. (6)
- 2.13 Xana i yini xi susumeteke mutsari ku thya vito ra tsalwa leri vito ra 'Ndzi ngo tinciki?' (2)
- 2.14 Hi ku leteriwa hi ntshaho lowu nga laha henhla hlamusela vumunhu bya Ntekele. Hlawula nhlamusela yin'we eka leti landzelaka:
- A A ri munhu wo tikukumuxa.
- B A ri munhu wo titsongahata.
- C A ri munhu wo kota ku pfuna rixaka. (1)

[35]

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU**BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele****SWILETELO:**

U languteriwa ku hlamula xivutiso XIN'WE ntsena xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 3: XITSALWANA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona hikwalomu ka 250–300 wa marito.

MAMBURU:	He wena Mavundza, kasi u ri u n'anga kasi u vula vun'anga bya vudlakuta? (<i>A vula hi ku n'wi thandleka nhonga ehenhla ka nhloko.</i>)
-----------------	---

Hi ku leteriwa hi ntshaho lowu nga laha henhla hlamusela hi vuxokoxoko leswi nga humelela hi siku leri Mavundza a nga kumiwa hi varhumiwa va hosi a ri endlwini ya Mathebula.

[35]**KUMBE****XIVUTISO XA 4: XIKAMBELANTWISISO**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona:

MAVUNDZA:	He wena N'wa-Ngoveni, swi lo yini masiku lawa u ngo tikohlwisa vuxaka bya mina na wena?
MAKHANANA:	Loko a ri mina a ndzi tikohlwisi, ntsena ndzo chava swicele leswi ndzi nga swi twa swi huma enon'weni wa nsati wa wena wa vunharhu.

- 4.1 Xana vanhu LAVAMBIRHI a va vulavula va ri kwihi? (2)
- 4.2 Boxa ntirho wa Mavundza. (2)
- 4.3 Kombisa ku fanana na ku hambana loku ku nga kona exikarhi ka Gezani na Mavundza. (4)
- 4.4 Boxa vito ra nuna wa Makhanana wa le nawini kun'we na ndhawu laha a tirha kona. (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona:

MAZIBUKO:	He n'wina vavanuna, ndzi vona wansati a nga etlela ehansi ka murhi wa nkuhlu. A hi yenhi ya vona leswaku u lo yini. (<i>Va tshinela.</i>)
M'SAPA:	(<i>A hlevetela</i>) Vonani milenge ya kona a yi fani na ya wansati. Leyi i ya xihovoro.

- 4.5 Hlamusela swilo SWIMBIRHI leswi Mathebula a nga endlisa xiswona loko a baleka ku kala a languteka wonge i wansati. (4)
- 4.6 Xana u ehleketa leswaku a ku ta humelela yini loko varhumiwa va Hosi a va lo tlhelela entsindza va nga n'wi kumangi Mathebula? (2)
- 4.7 Hikwalaho ka yini swi oloverile Mazibuko na M'sapa ku khoma Mathebula? (2)
- 4.8 Xana nawu wa "tihlo hi tihlo" wu vula yini? (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona:

N'WA-RIMBELULE: Hosi, ndzi tisiwile hi mhaka yintsongo leyi fambelanaka na rifu ra ndhuna Maluleke.

- 4.9 Eka swivulwa leswi landzelaka hlamula u ku **Hi swona** kumbe **A hi swona** kutani u seketela nhlamulo ya wena.
- 4.9.1 N'wa-Rimbelule a a ri nsatinkulu wa Hosi Magamana. (2)
- 4.9.2 Mavundza u dlayile Maluleke hi xiganama xo endliwa hi byongo bya mbuti. (2)
- 4.9.3 Hosi Magamana a fuma eka Xikundu. (2)
- 4.10 Xana u ehleketa leswaku a ku ta humelela yini loko N'wa-Rimbelule a nga boxangi xihundla xa rifu ra ndhuna? (2)
- 4.11 Hi ku vona ka wena hikwalaho ka yini Mavundza a dlele Gezani hi siku leri a nga biwa hi Mathebula? (2)
- 4.12 Loko a ku ri wena Mathebula xana a wu ta endla yini hi Mavundza ke? (2)
- 4.13 Xana xivangelo xa ku va Makhanana a rhandzana na vavanuna vo tala swi nga va swi endliwa hi yini? (2)
- 4.14 Hi ku leteriwa hi marito lama nga laha henhla, hlamusela vumunhu bya N'wa-Rimbelule. Hlawula nhlamulo yin'we eka leti landzelaka:
- A A ri munhu wa xihundla swinene.
- B A ri munhu wo pfumala xihundla.
- C A ri khamba. (1)

35**NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35**

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA**NDZI NA TIMFANELO – SJ Malungana na NJ Maluleke****SWILETELO:**

U languteriwa ku hlamula xivutiso XIN'WE ntsena xa xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso.

XIVUTISO XA 5: XITSALWANA**HAMBIKONA! – SJ Malungana**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona hikwalomu ka 250–300 wa marito.

'Kutani Mavila a korhamela ehansi a hlevetela a ku: "Hambikona! Xana i milorho leyi ndzi yi twaka?" Mhaka yikulu leyi a khongelela yona hileswaku, loko Vulambi a tsandzeka ku humelela eka nhlawulo a a ta kota ku yisa ntirho wa ku va murhangeri wa kereke emahlweni.'

Hlamusela hilaha Vulambi a nga tilulamisela ha kona ku ya ngenela nhlawulo na hilaha nhlawulo wu fambiseke swona ewadini ya vona.

[35]**KUMBE****XIVUTISO XA 6: XIKAMBELANTWISISO****NDZI NA TIMFANELO – SJ Malungana**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona:

'Malembe lama a ma heteke exikolweni, a ya tlula ntsengo wa mitlawwa leyi a fanerile ku hundza hi le ka yona hi kanharhu. Exikarhi ka vana va ka ntangha khume, a a ri un'wana loyi a pandzisa vadyondzisi tihloko.'

- 6.1 Boxa vito ra mudyondzi loyi ku vulavuriwaka hi yena. (1)
- 6.2 Xana mudyondzisi loyi a nga yisa xivilelo xa mudyondzi loyi eka nhloko ya xikolo i mani? (1)
- 6.3 Longoloxa swivilelo SWINHARHU leswi vikiweke hi mudyondzisi loyi a boxiweke eka 6.2 laha henhla eka nhloko ya xikolo. (6)
- 6.4 Boxa vito ra xikolo lexi Masungulo a a nghena eka xona. (1)
- 6.5 Nyika dyondzo leyi u yi kumaka eka xirungulwana lexi? (2)

- 6.6 Eka swivutiso leswi landzelaka hlamula u ku **Hi swona** kumbe **A hi swona** u tlhela u seketela nhlamulo ya wena.
- 6.6.1 Nhloko ya xikolo u tshinyile Masungulo emahlweni ka vadyondzi hinkwavo. (2)
- 6.6.2 Masungulo u landzelerile xileriso xa nhloko ya xikolo. (2)
- 6.6.3 Nhloko ya xikolo u vurile leswaku loko Masungulo o ya emahlweni na mahanyelo yo biha u ta khomisiwa. (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona:

'Thicara Mhangeni a nga ha yimayimanga, xikan'wekan'we u lo yimisa Masungulo ku tsala. U n'wi tshinelerile a lava ku n'wi tekela maphepha, kambe Masungulo o yimisa nenge na voko.'

- 6.7 Xana xivangelo xo va Masungulo a ngenile na xijumba xa maphepha hi xihhi? (2)
- 6.8 Xana u ehleketa leswaku a ku ta humelela yini loko Masungulo a lo nyika mudyondzisi xijumba xa maphepha? (2)
- 6.9 Hlawula nhlamulo yin'we eka leti nyikiweke eka swivutiso leswi landzelaka:
- 6.9.1 Loko n'wana a kala a ku kondlo a ndzi dyi hi loko ...
- A A tshika ku dya makondlo.
B A sungula malembe ya vukulukumba.
C A tshika xikolo. (1)
- 6.9.2 Loko munhu a khomiwa hi rhumbyana hi loko ...
- A A ri na vuvabyi bya marhumbu.
B A ri na vutoya.
C A dya ngopfu marhumbu. (1)
- 6.10 Hi ku vona ka wena, hikwalaho ka yini Masungulo a arile a ya emahlweni no kopela/jumbela? (2)
- 6.11 Loko a ku ri wena Masungulo a wu ta va u endlile yini loko vadyondzisi va fambisile maphepha va siya ma wena? (2)
- 6.12 Nyika vonelo ra wena hi tlhelo ra ku siyiwa ka maphepha ya xikambelo ya Masungulo hi vadyondzisi. (2)

- 6.13 Hi ku leteriwa hi marito lama nga laha henhla, hlamusela vumunhu bya thicara Mhangeni hi mayelano na ntirho wa yena. Hlawula nhlamulo yin'we eka leti landzelaka:
- A A ri munhu wo landzelela milawu ya le ntirhweni.
  - B A ri munhu wo kariha ngopfu.
  - C A munhu wo chava ku tshinya vadyondzi. (1)
- 6.14 I ncini lexi nga endla leswaku Masungulo a nga switwi leswi a swi vuriwa hi mudyondzisi loko a foyinela nhloko ya xikolo? (2)
- 6.15 Boxa leswi mudyondzisi a nga endla swona loko a vona leswaku Masungulo u le ku kopeleni. (1)
- 6.16 Xana xikongomelo xa mutsari hi xirungulwana xa "Ndzi ni timfanelo" hi xihhi? (2)

35**NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35**

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI**SWILETELO****XIVUTISO XA 7**

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona

XONA HI XIHI – KJ Ngobeni

- 1 Xona hi xihhi?
- 2 Mi tshama mi swi vona kwihi?
- 3 Ku avanyisa a nga tengangi xana?
- 4 Sweswo i ku lahlekela hi vulawuri.
- 5 Va tiyisile va Youth League,
- 6 Womens League va bile xigandlu
- 7 Cosatu na SACP va ku, i ndlopfu ya hina,
- 8 Youth Communists va ku, a nga ninginiki.
- 9 Swi vula yini leswi xana?
- 10 Hikuva wa handzuka, wa khehleka,
- 11 Hikokwalaho ka mavondzo,
- 12 Xona hi xihhi?
- 13 Ku tirha hi nkinkhi swa pfuna,
- 14 Ku tirha hi ku tshembeka swa vuyerisa,
- 15 Ku tinyiketa swi na mihandzu,
- 16 Wena u tirha yini va ta ku tsundzuka loko swi tenyekile?
- 17 Tiko ri yimile hi milenge,
- 18 Tiko ri le mahandzeni ya tindlela,
- 19 Tiko ri lava matimba ya Xikwembu ku pela nambu.
- 20 Tiko ri lava mukutsuri.
- 21 Mi nga n'wi lumbeti vumbhoni byo hembra, mi nga n'wi lumbeti thyaka,
- 22 Loko a vo hembela n'wina ke?
- 23 N'wi tengiseni timbilu tenu ti ta wa,
- 24 Hikuva a mi nga etleli mi nga si n'wi khembisa.
- 25 Mina na wena hi yima kwihi xana?
- 26 Kumbe hi le ndzilekanini xana?
- 27 Naswona nawu wu ri yini?
- 28 Wa rivalela kumbe wa hlongola ke?

7.1 Hi mitila leyi nga tluriki MUNE, tsala mongo wa xitlhokovetselo lexi. (3)

7.2 Hi ku ya hi mitila ya 2 na 3, u vona swi fanerile leswaku munhu a nga avanyisiwa a nga tengangi ke? Nyika vonelo ra wena. (2)

- 7.3 Xana munhu wa mavondzo i munhu wa njhani ke? (2)
- 7.4 Xana mutsari u vula yini hi mintila ya 7 na 8 loko a ku :
- 7.4.1 'I ndlopfu ya hina.' (Ntila wa 7.) (2)
- 7.4.2 'A nga ninginiki'. (Ntila wa 8.) (2)
- 7.5 Mutlhokovetseri eka ntila wa 15 u ri: 'Ku tinyiketa swi na mihandzu.' Boxa leswi a vulaka swona hi ntila lowu. (2)
- 7.6 Boxa nhlamuselo ya marito lama kumekaka eka ntila wa 16 lama nge: 'Swi tenyekile.' (2)
- 7.7 Mutsari u vula yini ku tirha hi nkinkhi? Hlawula yin'we eka tinhlamulo leti landzelaka:
- A Ku tirha u yimile hi milenge.
B Ku tirha hi matimba swinene.
C Ku tirha u ri wexe. (1)
- 7.8 Xana mhaka leyi ku vulavuriwaka hi yona eka xithhokovetselo ya khorwisa ke? (1½)
[17½]

XIVUTISO XA 8

Hlaya xithhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona:

PHOFULA NAMUNTLHA – HP Siwela

- 1 Tintshuxe n'wana wa Xikwembu, tintshuxe emapindzini,
2 Phofula namuntlha hikuva mundzuku a nga tshembeki,
3 N'wi byele hinkwaswo, hlamusela u ta vevukeriwa,
4 Mundzuku a nga hanyi, namuntlha i siku.
- 5 N'wi byele leswaku wa n'wi rhandza,
6 N'wi byele leswaku a ta tshama a swi tiva,
7 Loko u fa na tona u ta helela kwihi xana?
8 U ta swi kota ku hanya ni xikhutu embilwini ya ku xana?
- 9 Kombela ku rivaleriwa namuntlha,
10 A swi bihanga, a hi vutoya, a hi ku hluriwa
11 Kambe ku amukela xihoxo u tlhela u kombela ndzivalelo swa ntshuxa.
- 12 U swi tiva njhani leswaku mundzuku u ta fika xana?
13 Loko un'wana wa n'wina o pfuka a tlimbiwile minkolo hi buwa ke?
14 Wa ha ta byela mani xana?
15 Vula namuntlha, xikhutu xa gogonya n'wana tatana.

- 8.1 Nyika mongo wa xithhokovetselo lexi hi mitila leyi nga tluriki mune. (3)

- 8.2 Nyika tinhlamuselo ta marito lama landzelaka eka mitila ya 1 na 2:
- 8.2.1 **Tintshuxe** n'wana Xikwembu, tintshuxe emapindzini. (2)
- 8.2.2 **Phofula** namuntlha hikuva mundzuku a nga tshembeki. (2)
- 8.3 Mutlhokovetseri eka ntila wa 11 u ri: 'Kambe ku amukela xihoxo u tlhela u kombela ndzivalelo swa ntshuxa.' Xana wena u vona swi ntshuxa ke? Pfumela kumbe u kaneta kutani u seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 8.4 Hlamusela leswi mutsari a vulaka swona hi ntila wa 12. (2)
- 8.5 Xana ku tlimbiwa mikolo hi buwa swi vula yini ke? (Xiya ntila wa 13.) Hlawula nhlamulo yin'we ntsena eka leti landzelaka:
- A Ku vindziwa hi swakudya.
B Ku lova.
C Ku biwa. (1)
- 8.6 Xana mutsari u vula yini hi nchumu wo gogonya eka xitlhokovetselo lexi? (2)
- 8.7 Nyika dyondzo leyi u yi kumaka eka xitlhokovetselo lexi. (2)
- 8.8 Loko ngi a ku ri wena u ri eka xiyimo lexi mutlhokovetseri a hi byelaka hi xona a wu ta endla yini xana? (1½)
[17½]

XIVUTISO XA 9:

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona:

RIFU – MD Ndobe

- 1 Rifu u na manyunyu,
- 2 Kambe a wu tinyungubyisi,
- 3 Hambiloko u ri na ntamu na nchaviso.
- 4 Lava ehleketaka leswaku u muherisi,
- 5 Va nga fi va nga si ku dlaya-vu.
- 6 Eku wiseni ne vurhongweni,
- 7 Hi xihhi xifaniso xaku?
- 8 Ntsakweni wena u va u ri kwihhi?
- 9 Mafambelo ya varhandziwa va hina a ya tsakisi,
- 10 Wena u 'hosi' na matshama-a-lunghile,
- 11 U tele vuxungu, nyimpi na vuvabyi,
- 12 Vuxongi bya ku byi enghenisela munhu vurhongo,
- 13 Ku etlela kan'we hi pfuka hi ri na vutomi byintshwa.
- 14 Rifu u na xihoxo xin'we:
- 15 A wu swi koti ku hlawula nkarhi,
- 16 A wu swi koti ku hlawula ndhawu,
- 17 A wu swi koti ku hlawula maendlelo.
- 18 U na xivindzi;

19	A wu chavi na vandhavezitha.
20	U na nswirhi;
21	A wu chavi hambu ari vasi na mesisi.
22	U na vusopfa; u tiendla nguluve.
23	Loko a wu fana na vurhongo,
24	Loko a wu fana na xithonghana ka;
25	Kumbe nsululwana ra swipyopyi;
26	A swi ta antswanyana.
27	U mbabva hikuva a wu ttheriseli loko u teka,
28	U mbabva hikuva u bvunga na swa le makorhweni,
29	Rifu, u nhenha!
30	U champiyoni ya misava,
31	A ku nge tshuki ku vile na xinkankanka xo hlula wena,
32	Vutisa Goliath.

- 9.1 Hi mitila ya MUNE nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (3)
- 9.2 Xana rito ra 'ntamu' ri vula yini eka vulavulelo ra masiku hinkwawo? (2)
- 9.3 Hi ku leteriwa hi mitila ya 15 ku fika ka 17, loko rifu ri swi kota ku hlawula leswi mutsari a swi boxeke eka mitila leyi u vona onge a ri ta amukeleka ke ? Seketela nhlamula ya wena. (2)
- 9.4 Mutlhokovetseri u ri: 'A wu chavi **vasi** na **mesisi**.' Nyika tihlamuselo ta masiku hinkwawo ta marito lama tikisiweke eka xilvulwa lexi. (4)
- 9.5 Tsavula rito rin'we eka xitlhokovetselo leri vulaka 'tihosi'. (2)
- 9.6 Xana mutlhokovetseri u vula yini loko a ku: 'Rifu i champiyoni ya misava.' (1½)
- 9.7 Xana champiyoni hi mavulavulelo ya masiku hinkwawo i yini? (2)
- 9.8 Xana nswirhi swi vula yini? (Ntila wa 20) (1)

[17½]

XIVUTISO XA 10

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona:

MASASANA – TA Ngope

- 1 Ntirhisano ha wu vona,
- 2 Kambe lowu hundzeletiweke a wu laveki.
- 3 Namuntlha majaha va ndzi chaverile,
- 4 Ngati ya nga yi hundzuke vuxungu.
- 5 A ndzi rhurhela vahundzi va ndlela,
- 6 A ndzi phamela lava khomeke hi ndlala,
- 7 Musa wa mbilu yanga wu ndzi sivela ku hlakahla nhloko,
- 8 Kasi a ndzo tichela mpfundze enhlokweni.
- 9 Namuntlha vunhwana byanga byi ndzi landzurile,
- 10 Milorho yi dyiwile hi xivungwana xa AIDS,
- 11 Vumundzuku byanga i khele ra vugimamusi,
- 12 Musa wanga wa ndzi avanyisa emahlweni ka hosi.
- 13 Mi nga sali buruku endzhaku n'we mi seleke,
- 14 Vununa-nuna bya dlayisa,
- 15 AIDS yi kona ya dlaya,
- 16 Masasana u fele enhoveni!

- 10.1 Nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi hi mitila leyi nga tluriki MUNE. (3)
- 10.2 Xana mutsari u hlamusela yini hi ntila wa 5? (2)
- 10.3 Xana mutlhokovetseri u hlamusela yini hi ntila wa 10? (2)
- 10.4 Xiya ntila wa 11 kutani u hlamusela leswaku rito 'vugimamusi' i ndhawu ya njhani? (2)
- 10.5 Xana u vona ku ri mhaka ya kahle loko mutlhokovetseri a ku: 'Mi nga sali buruku endzhaku.' (Xiya ntila wa13). (1½)
- 10.6 Hi byihi vuvabyi lebyi mutsari a lemukisaka vanhu hi byona eka xitlhokovetselo lexi ke? (2)
- 10.7 Mutlhokovetseri u ri: 'Masasana u fele enhoveni.' Xana xivulwa lexi xi hlamusela yini ke? (2)
- 10.8 Nyika dyondzo leyi u yi kumaka eka xitlhokovetselo lexi. (2)
- 10.9 Xana rito 'musa' eka ntila wa 12 ri hlamusela yini? Hlawula nhlamulo yin'we eka leti landzelaka:
  - A Rivengo
  - B Tintswalo
  - C Rifu

(1)
[17½]

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA : 70